

IRVIN D. YALOM

**Mama
a zmysel života**

Príbehy zo psychoterapie

premedia

premedia

IRVIN D. YALOM

**Mama
& zmysel života**

premedia

Irvin D. Yalom
MAMA A ZMYSEL ŽIVOTA

Momma and the meaning of life

Prvé vydanie
www.premedia.sk

Jazyková redakcia Martin Grbjar
Grafická úprava textu Izabela Koska
Obálka Martin Mistrík (www.zelenaluka.sk)

Copyright © 1999 Irvin D. Yalom
First published by Basic Books, a member of Perseus Books, LLC
Translation rights arranged by Sandra Dijkstra Literary Agency
All Rights Reserved
Translation © Vladislav Gális, 2014

ISBN 978-80-8159-098-6

*Venujem Saulovi Spirovi – psychiatrovi, básnikovi,
maliarovi. S vďakou za štyridsaťročné priateľstvo,
spoločnosť, knihy, za tvorivosť a neochvejne skeptický
postoj k otázke, čo to všetko vlastne znamená.*

Obsah

1	Mama a zmysel života	9
2	Potulky s Paulou	23
3	Južanská útecha	65
4	Sedem lekcií z terapie žialu pre pokročilých	95
5	Dvojexpozícia	165
6	Kliatba maďarského kocúra	213
	Autorská poznámka	261
	Podakovanie	262

Mama a zmysel života

Súmrak. Možno umieram. Moju posteľ obklopujú zlovestné siluety: monitory srdcovej činnosti, kyslíkové bomby, fľaše s infúziou, metre plastových hadičiek ako vnútornosti samotnej smrti. Privriem viečka a vkĺznem do tmy.

Vzápätí však vyskočím z postele a vybehnem z pachu nemocničnej izby rovno do jasného, slnkom zaliateho zábavného parku Glen Echo, kde som počas predchádzajúcich desaťročí strávil mnoho letných nediel. Počujem hudbu z kolotoča. Vdýchnem vlhkú karamelovú vôňu lepkavých pukancov a kandizovaných jabĺk. Kráčam rovno za nosom, nezaváham pri stánku so zmrzlinou, pri vlnovke ani pri čertovom kolese, až napokon skončím v rade na lístky do strašidelného zámku. Zaplatím a počkám, kým spoza rohu nevyjde ďalšie autíčko a s rinčaním predou mnou nezastane. Nasadnem, stiahnem bezpečnostnú tyč a pevne sa pripútam, potom sa posledný raz obzriem – a uvidím ju uprostred skupinky divákov.

Zamávam oboma rukami a zakričím tak hlasno, aby to všetci počuli: „Mama! Mama!“ Vtom sa autíčko vyrúti dopredu a vrazí do dvojkrídlových dverí, tie sa otvoria a odhalia rozdavenú čiernu tlamu. Zakloním sa, ako sa len dá, a kým ma pohltí temnota, ešte raz zakričím: „Mama! Ako mi to išlo, mama? Ako mi to išlo?“

Už dvíham hlavu z vankúša a pokúšam sa vyslobodiť zo sna, ale tie slová mi ešte viaznu v hrdle: „Ako mi to išlo, mama? Mama, ako mi to išlo?“

Lenže mama je už pod zemou. Desať rokov spočíva v jednoduchej borovicovej rakve na cintoríne vo štvrti Anacostia vo Washingtone. Čo z nej zostalo? Asi len kosti. Všetko mäso už určite skonsumovali mikróby. Možno sa zachovalo pár prameňov riedkych sivých vlasov a na väčších kostiach, stehennej alebo holennej, sa možno drží zopár ligotavých pásov chrupavky. Aha, a ešte prsteň. V prachu z kostí určite niekde spočíva tenká filigránska obrúčka, ktorú môj otec kúpil na Hester Street krátko po tom, ako sa v podpalubí lode doplavili do New Yorku, doputovali z ruského štetlu na opačnom konci sveta.

Áno, už je dávno preč. Už desať rokov. Mŕtva a rozložená. Zostali z nej len vlasy, chrupavky, kosti a strieborná filigránska obrúčka. A ešte jej obraz, ktorý striehne v mojich spomienkach a snoch.

Prečo vlastne v tom sne mávam na mamu? Mávať som prestal pred mnohými rokmi. Pred koľkými? Možno pred desaťročiami. Možno v to popoludnie pred vyše polstoročím, keď som mal osem rokov a ona ma vzala do kina, čo stálo hneď za rohom od otcovho obchodu. Hoci tu bolo veľa prázdnych miest, zvalila sa na sedadlo hneď vedľa jedného z tunajších chuligánov, vedľa chalana, ktorý bol odo mňa o rok starší. „To miesto je obsadené, pani,“ zavrčal.

„To určite! Vraj obsadené!“ odvrkla mama a pohodlne sa usadila. „On si tu obsadzuje sedadlá ako veľký šéf!“ oznamovala všetkým, čo ju počuli.

Pokúsil som sa splýnuť s červenohnedým zamatovým poťahom. Neskôr, keď zhasli svetlá, pozbieral som odvalu a pomaly som obrátil hlavu. Bol tam, teraz sedel o pár radov vzadu vedľa svojho kamaráta. Zazerali a ukazovali na mňa prstom. Jeden z nich potriasol pästou a mlčky vyslovil: „Ešte uvidíš!“

Maminou vinou som si odvtedy kino neužil. Stalo sa z neho nepriateľské územie. Minimálne vo dne som sa tam ani nemohol ukázať. Ak som chcel vidieť sobotné premietanie – Bucka Rogersa, Batmana, Zeleného sršňa, Fantóma –, musel som prísť až po začiatku, v tme si sadnúť úplne dozadu, čo najbližšie k únikovému východu, a odísť tesne predtým, ako sa znovu zažali svetlá. V našej štvrti bolo najdôležitejšie nedať sa zmlátiť. Dostať jednu po papuli, to človek ešte prežil: jeden úder do brady a je to vybavené. To isté schytať pästou, dostať facu, utržiť kopanec alebo škrabanec. Ale dať sa zmlátiť – len to nie! Kde sa to skončí? Čo z človeka zostane? Ste mimo hry, navždy vám prischne nálepka chudáka, čo sa dal zmlátiť.

A mávať mame? Prečo by som jej teraz mával, keď som s ňou celé roky žil v zaprisahanom nepriateľstve? Bola márnomyseľná, panovačná, dotieravá, podozrievavá, zlostná, neskutočne tvrdohlavá a nekonečne nevzdelaná (ale inteligentná – to bolo jasné dokonca aj mne). Nepamätám sa, že by som s ňou zažil jediný vrúcny okamih. Nikdy som na ňu nebol hrdý, nikdy som si nepomyslel, aký som rád, že je to moja mama. Pre každého okrem môjho otca a sestry mala len ostrý jazyk a príkre slovo.

Zbožňoval som však tetu Hannah, otcovu sestru: jej milotu, jej večnú vrúcnosť, jej grilované párky zabalené v chrumkavej bolonskej saláme, jej bezkonkurenčnú štrúdlu (recept je pre mňa naveky stratený, lebo tetin syn mi ho nechce poslať, ale to je iný príbeh). Najväčšmi som Hannah zbožňoval v nedeľu. Vtedy bola jej lahôdkareň neďaleko washingtonskej štvrte Navy Yard zavretá, a tak zapla pinbalový hrací automat a dovolila mi hrať sa celé hodiny. Nikdy mi nevyčítala, že pod predné nohy automatu podkladám papier, aby som spomalil klesanie loptičky a získal vyššie skóre. Moja láska k Hannah vyvolávala v mame záchvaty zúrivosti. Odriekala o svojej švagrinej celé litánie: Hannah je chudobná, nechce sa jej pracovať, nemá obchodného ducha, jej manžel je za-

dubenec, chýba jej hrdosť a nehanbí sa prijímať milodary.

Mama mala hrozný prejav: silný cudzí prízvuk a angličtinu prešpikovanú výrazmi z jidiš. V mojej škole sa nikdy neobjavila, ani na deň rodičov ani na rodičovskom združení. Chvalabohu! Triasol som sa pri predstave, že by som jej mal predstaviť svojich kamarátov. Hádal som sa s ňou, vzdoroval som jej, kričal som na ňu, vyháňal som sa jej a počas dospievania som sa s ňou úplne prestal rozprávať.

Veľkou záhadou môjho detstva bolo, ako s ňou dokáže vyjsť ocko. Pamätám si krásne okamihy v nedeľu ráno, keď sme spolu hrali šach, ocko púšťal platne s ruskou alebo židovskou hudbou, veselo si pospevoval a kýval hlavou do rytmu. Skôr či neskôr však do rannej atmosféry prerazil mamin krik z poschodia: „*Gevalt, Gevalt*, už dost! *Vay iz mir*, už dost hudby, dost hluku!“ Otec bez slova vstal, vypol gramofón a potichu sme pokračovali v šachu. Koľkokrát som sa modlil: Prosím, ocko, aspoň raz jej jednu tresni!

Tak prečo jej v tom sne mávam? A prečo sa jej na samom konci života pýtam: „Ako mi to išlo, mama?“ Je možné – a táto možnosť ma straší –, že som po celý život považoval túto poľutovaniahodnú ženu za svoje hlavné publikum? Pritom som odjakživa unikal, utekal som od svojej minulosti: od štetlu, podpalubia, geta, talitu, modlitieb, čierneho kaftanu, obchodu s potravinami. Celý život som sa usiloval o slobodu a rast. Je možné, že som neunikol ani svojej minulosti, ani svojej matke?

Ako len závidím priateľom, ktorí mali milé, dobrotivé, milujúce matky! A aké je zvláštne, že k nim nie sú pripútaní – že im netelefonujú, nenavštevujú ich, nesníva sa im o nich, dokonca o nich ani často nerozmýšľajú. Zatiaľ čo ja si musím svoju matku vyháňať z hlavy veľakrát za deň a ešte aj teraz, desať rokov po jej smrti často mimovoľne siaham po telefóne, aby som jej zavola!

Iste, na intelektuálnej úrovni to všetko chápem. O tom fenoméne prednášam. Svojim pacientom vysvetľujem, že trpiace deti

sa často veľmi ťažko vyslobodzujú z nefunkčných rodín, zatiaľ čo od dobrých, milujúcich rodičov sa deti odpútajú oveľa ľahšie. Napokon, nie je práve to úlohou rodiča – umožniť dieťaťu, aby opustilo domov?

Chápem to, ale nepáči sa mi to. Nepáči sa mi, že ma moja matka každý deň navštevuje. Hnevá ma, že sa mi natoľko votrela do všetkých pórov v mysli, až ju odtiaľ nedokážem vypudiť. A najviac ma hnevá, že na konci života cítim povinnosť pýtať sa: „Ako mi to išlo, mama?“

Myslím na primitívne čalúnené kreslo v jej washingtonskom byte. To kreslo čiastočne zakrývalo vchod do jej bytu a hliadkovali okolo neho stoly, na ktorých sa všíli výtlačky všetkých kníh, čo som napísal. Keďže tých kníh je vyše tucta a k nim treba pripočítať dva tucty prekladov do cudzích jazykov, štôsy sa nebezpečne knísali. Často som si predstavoval, že by stačil stredne veľký záchvev zeme a mamu by až po nos zasypali knihy jej jediného syna.

Vždy keď som ju prišiel navštíviť, sedela v tom kresle a na kolenách mala dve alebo tri moje knihy. Poťažkávala ich, ovoniavala, hladkala – všetko možné, len nie čítala. Na to bola priveľmi slepá. No ani za čias, keď jej ešte slúžil zrak, by ich nepochopila: jej jediné vzdelanie tvoril naturalizačný kurz, ktorý musela absolvovať, aby mohla získať americké občianstvo.

Som spisovateľ. Moja mama nevie čítať. Aj tak sa však na ňu obraciam, aby zhodnotila zmysel môjho životného diela. Ako ho má vôbec posúdiť? Podľa vône, podľa váhy mojich kníh? Podľa obálok, klzkých a hladkých na dotyk? Nič z toho jej nepriblíži môj usilovný výskum, inšpiráciu od vrtošivej múzy, úzkostlivé hľadanie správnej myšlienky, vzácnu elegantnú vetu.

Zmysel života? Zmysel môjho života. Tie isté knihy, ktoré sa kníšu navršené na maminom stole, obsahujú bohorovné odpovede na takéto otázky. „Sme bytosti hľadajúce zmysel,“

napísal som, „a musíme sa vyrovnat' s nepríjemným faktom, že sme sa ocitli vo vesmíre, ktorý vo svojej podstate nemá žiadny význam.“ A potom, aby som sa vyhol nihilizmu, pripojil som vysvetlenie, že sa teda musíme pustiť do dvojakej úlohy. Najprv vymyslíme, vynájdem zmysluplný projekt, ktorý je natolko pevný, že v živote obstojí. Ďalej musíme vymyslieť, ako zabudnúť na akt vymýšľania a presvedčiť samých seba, že sme zmysluplný projekt nevymysleli a nevynašli, ale už existujúci objavili – že ten projekt existuje nezávisle od nás.

Hoci predstieram, že bez posudzovania prijímam riešenie každého človeka, tajne ich rozdeľujem na bronz, striebro a zlato. Niektorých ľudí poháňa životom vízia pomstychtivého triumfu, iní, zahalení v zúfalstve, snívajú len o pokoji, odlúčení a slobode od bolesti, ďalší zasvätia svoj život úspechu, bohatstvu, moci, pravde, ešte ďalší hľadajú sebatranscendenciu a pohrúžia sa do nejakej agendy alebo ďalšej bytosti – milovaného človeka či božskej esencie, a sú aj takí, ktorí hľadajú zmysel života v službe, v sebarealizácii alebo v tvorivom vyjadrení.

Potrebuje umenie, povedal Nietzsche, inak nás zahubí pravda. Preto považujem tvorivosť za zlatú cestu a celý svoj život, všetky svoje zážitky, všetky svoje predstavy som premenil na akýsi tlejúci vnútorný kompost, z ktorého sa občas pokúšam vytvoriť niečo nové a krásne.

Môj sen však hovorí niečo iné. Tvrdí, že som celý život zasvätil úplne inému cieľu – usiloval som sa iba vymámiť pochvalu od svojej mŕtvej matky.

Toto obvinenie, vyjadrené snom, má svoju silu: priveľkú, aby sa dala ignorovať, priveľmi znepokojujúcu, aby sa na ňu dalo zabudnúť. Ja som sa však naučil, že sny sú preskúmateľné a dajú sa zmeniť. Väčšinu života sa venujem snom. Naučil som sa sny krotiť, rozoberať a opäť skladať. Viem zo snov vydolovať naše tajomstvá.

A tak skloním hlavu na vankúš, zaspávam a pretáčam snový filmový pás k autičku v strašidelnom zámku.

Autíčko prudko zastane, až narazím do bezpečnostnej tyče. O chvíľu mení smer a pomaly sa vracia cez dvojkrídlové dvere do slnkom presvetleného lunaparku.

„Mama, mama!“ zvolám a mávam oboma rukami. „Ako mi to išlo?“

Počuje ma. Vidím, ako sa prediera cez dav, odtíska ľudí doprava a doľava. „Oyvin, čo je to za otázku?“ povie, zdvihne bezpečnostnú tyč a vytiahne ma z autíčka.

Pozriem na ňu. Vyzerá na päťdesiat alebo šesťdesiat, je silná a zavalitá a bez námahy nesie vyšívanú nákupnú tašku s drevenými rúčkami. Je tuctová, ale nevie to a kráča so vztýčenou bradou, akoby bola krásna. Všimnem si, že z predlaktia jej visia známe faldy a pančuchy má skrkvané a uviazané tesne nad kolenami. Dá mi veľký vlhký bozk. Predstieram náklonnosť.

„Išlo ti dobre. Kto by mohol chcieť viac? Tolko kníh! Som na teba hrdá. Škoda, že sa toho nedožil tvoj otec.“

„Ako to myslíš, že mi to išlo dobre, mama? Odkiaľ to vieš? Nedokážeš prečítať, čo som napísal – chcem povedať, že ti neslúži zrak.“

„Viem, čo viem. Pozri sa na tieto knihy.“ Otvorí nákupnú tašku, vytiahne dve moje knihy a nežne ich hladká. „Veľké knihy. Krásne knihy.“

Hladkanie kníh ma znervózňuje. „Dôležité je to, čo je v knihách. Môžu v nich byť aj nezmysly.“

„Oyvin, nehovor *narishkeit*. Netáraj. Sú to krásne knihy!“

„Ty so sebou stále vláčiš tašku s knihami, mama, ešte aj v lunaparku? Robíš z nich modlu. Nemyslíš...“

„Všetci o tebe vedia. Celý svet ťa pozná. Moja kaderníčka mi povedala, že jej dcéra sa z tvojich kníh učí v škole.“

„Tvoja kaderníčka? To je najvyšší arbiter?“

„Všetci. Každému o tebe hovorím. Prečo by som nemala?“

„Mama, nemáš lepšiu robotu? Čo keby si trávila nedelu so svojimi priateľmi: Hannah, Gertie, Lubou, Dorothy, Samom, tvojím bratom Simonom? Čo vlastne robíš v lunaparku?“

„Hanbíš sa, že som tu? Vždy si sa za mňa hanbil. Kde inde by som mala byť?“

„Myslel som to len tak, že sme obaja dospelí. Mám vyše šesťdesiat rokov. Možno je načase, aby sme každý mali svoje vlastné súkromné sny.“

„Vždy si sa za mňa hanbil.“

„To som nepovedal. Ty ma nepočúvaš.“

„Vždy si si myslel, že som hlúpa. Vždy si si myslel, že nič nechápem.“

„To som nepovedal. Ja len vravím, že nevieš všetko. Ide len o to, že ty... že ty...“

„Ja len čo? Prosím ťa! Začal si, tak to dokonči – viem, čo chceš povedať.“

„Čo chcem povedať?“

„Nie, Oyvin, ty to povedz. Ak ti to poviem ja, ty povieš niečo iné.“

„Ide len o to, že ma nepočúvaš. Rozprávaš o veciach, o ktorých nič nevieš.“

„Nepočúvam ťa? Ja ťa nepočúvam? Povedz mi, Oyvin, ty ma počúvaš? Poznáš ma?“

„Máš pravdu, mama. Nevieme sa navzájom dobre počúvať.“

„Ja nie, Oyvin, ja som dobre počúvala. Počúvala som ticho každý večer, keď som sa vracala domov z obchodu a ty si sa ani neunúval vyjsť po schodoch z pracovne. Ani si nepozdravil. Nespýtal si sa ma, aký som mala deň. Ako som ťa mohla počúvať, keď si sa so mnou nerozprával?“

„Niečo ma vždy zarazilo. Múr medzi nami.“

„Múr? Pekne hovoríš o svojej matke. Vraj múr? Chceš povedať, že som ho postavila ja?“

„To som nepovedal. Vravím len, že medzi nami bol múr. Viem, že som sa ťa stránil. Prečo? Ako si to mám pamätať? Bolo to pred päťdesiatimi rokmi, mama, ale všetko, čo si mi povedala, mi znelo ako mentorovanie.“

„Vos? Mentolovanie?“

„Kritika. Musel som sa vyhybať tvojej kritike. V tom čase som mal sám zo seba zlý pocit a nepotreboval som ďalšiu kritiku.“

„Z čoho si mal zlý pocit? Celé tie roky sme s ockom drelí v obchode, aby si mohol študovať. Do polnoci. A koľkokrát si mi telefonoval, aby som ti niečo priniesla domov? Ceruzky alebo papier. Pamätáš si na Ala? Pracoval v obchode s liehovinami. Počas lúpeže mu porezali tvár.“

„Samozrejme, že si pamätám Ala, mama. Mal jazvu až pod nos.“

„Al vždy zdvihol telefón a potom kričal na celý obchod, plný ľudí: ‚To je kráľ! Volá kráľ! Nech si kráľ ide sám kúpiť ceruzky. Kráľovi nezaškodí, keď sa rozhybe.‘ Al žiarlil, jeho rodičia mu nič nedali. Tie jeho reči som si nevšímala. Ale mal pravdu, správala som sa k tebe ako ku kráľovi. Vždy keď si zavolať, vo dne či v noci, nechala som ocka v obchode plnom zákazníkov a bežala som do Mensch's Five & Dime. Potreboval si aj známky. A zošity, atrament. Potom guľôčkové perá. Všetky šaty si mal zababrané od atramentu. No bol si kráľ, nikto ťa nehrešil.“

„Mama, teraz sa rozprávame. A to je dobre. Neobviňujme sa. Chápme sa. Dobre, tak som len mal pocit, že ma kritizuješ. Viem, pred ostatnými si o mne hovorila v dobrom. Chválila si sa mnou. Ale mne si to nikdy nepovedala. Do očí.“

„Vtedy sa s tebou nedalo tak ľahko rozprávať, Oyvin. Nielen mne, ani ostatným. Všetko si vedel. Všetko si čítal. Ľudia sa ťa možno aj báli. Možno aj mňa. *Ver veys?* Ktovie? Ale niečo ti poviem, Oyvin, ja som to mala ťažšie. Po prvé, ani ty si mi nepovedal pekného slova. Starala som sa o dom, varila som ti. Dvadsať rokov si jedol moje jedlo. Viem, že ti chutilo. Ako som to vedela? Lebo taniere a hrnce boli vždy prázdne. Ale nikdy si mi to nepovedal. Ani raz v živote. Ha? Ani raz v živote!“

Zahanbil som sa a mohol som len skloniť hlavu.

„Po druhé, viem, že ty si o mne nepovedal pekného slova ani za mojím chrbtom – ty si mal aspoň to, Oyvin, vedel si, že ja sa pred druhými tebou chválím. No ja som vedela, že sa za mňa hanbiš. Že sa hanbiš úplne – predou mnou aj za mojím chrbtom. Hanbil si sa za to, ako hovorím po anglicky, za môj prízvuk. Za všetko, čo som nevedela. A za to, čo som povedala zle. Počula som, ako ste sa s kamarátmi zo mňa smiali – s Julie, so Shelly, s Jerrym. Všetko som počula. No?“

Ešte viac som sklonil hlavu. „Nikdy ti nič neušlo, mama.“

„Ako mám vedieť, čo je v tvojich knihách? Keby som mala možnosť, keby som chodila do školy, ach, čo som mohla so svojou hlavou, s mojou *saichel* dosiahnuť! V Rusku, v štetli, som nemohla chodiť do školy. Študovali len chlapci.“

„Viem, mama, veľmi dobre viem, že keby si mala možnosť, v škole by sa ti darilo rovnako dobre ako mne.“

„Vystúpila som z lode s mamou a otcom. Mala som len dvadsať rokov. Šesť dní v týždni som drela v textilke. Dvanásť hodín denne. Od siedmej rána do siedmej večer, niekedy do ôsmej. Musela som odprevadiť otca do jeho novinového stánku pri metre a pomôcť mu vybaliť noviny. Moji bratia nehli ani prstom. Simon chodil do účtovníckej školy. Hymie jazdil na taxíku, doma sa neukázal, nikdy neposlal peniaze. Potom som sa vydala za tvojho otca a presťahovala som sa do Washingtonu, a kým som nezostarla, pracovala som po jeho boku v obchode, dvanásť hodín denne. K tomu som upratovala dom a varila. Narodila sa mi Jean, s ktorou som v živote nemala problémy. A potom som mala teba. S tebou to teda nebolo jednoduché. No neprestala som pracovať. Videl si ma! Vieš to! Počul si, ako v jednom kuse behám hore-dole po schodoch. No čo, vari klamem?“

„Viem, mama.“

„A celé tie roky, kým žili, som sa starala o babku a dedka. Nemali ani groša, len tých pár pencí, ktoré môj otec zarobil v novinovom stánku. Neskôr sme mu otvorili obchod s cuk-

ríkmi, ale kdeže, on nemohol pracovať, lebo muži sa museli modliť. Pamätáš si dedka?“

Prikývnm. „Len matne, mama.“ Musel som mať štyri alebo päť rokov... kyslo páchnuca bytovka v Bronxe... hádzal som kúsky chleba a guľôčky zo staniolu z piateho poschodia na kuriatka na dvore... môj starý otec, celý v čiernom, s vysokou čiernou jarmulkou, s bielou bradou pokvapkanou od omáčky, s rukami a predlaktami obmotanými čiernymi remienkami, ako si mrmle modlitby. Nemohli sme sa rozprávať, lebo on ovládal len jidiš, ale silno ma uštipol do líca. Všetci ostatní – babka, mama, teta Lena – pracovali, celý deň behali hore-dolu po schodoch, vybalovali a zabaľovali, varili, šklbali kurence, čistili šupiny z rýb, utierali prach. Ale dedko nepohol ani prstom. Len sedel a čítal. Ako kráľ.

„Každý mesiac,“ pokračuje mama, „som sa vlakom odviezla do New Yorku a priniesla som im jedlo a peniaze. A neskôr, keď bola babka v starobinci, platila som zaň a navštevovala som ju každé dva týždne. Pamätáš sa, občas som ťa tam zobrala vlakom. Kto z rodiny ešte pomáhal? Nikto! Tvoj strýko Simon sa ukázal raz za pár mesiacov a priniesol jej jeden 7Up, a ja som potom pri ďalšej návšteve počúvala len o tom, aký skvelý 7Up od tvojho strýka dostala. Bola už slepá, ležala na posteli, ale držala v ruke prázdnu fľašu od toho 7Upu. A nepomáhala som len babke, ale všetkým ostatným v rodine. Bratom Simonovi a Hymiemu, sestre Lene, tete Hannah, tvojmu strýkovi Abovi, tomu holobriadkovi, ktorého som priviedla z Ruska – každého, celú rodinu živil len ten *schmutzig*, špinavý obchodík s potravinami. Nikdy mi nikto nepomohol – ani raz! A nikto mi nikdy nepoďakoval.“

Zhlboka sa nadýchnm a vyslovím tie slová: „Ďakujem ti, mama. Ďakujem ti.“

Nie je to také ťažké. Prečo mi to trvalo päťdesiat rokov? Chytím ju za rameno, možno prvý raz. Za mäsitú časť tesne nad laktom. Je mäkká a teplá, pripomína mi teplé cesto na